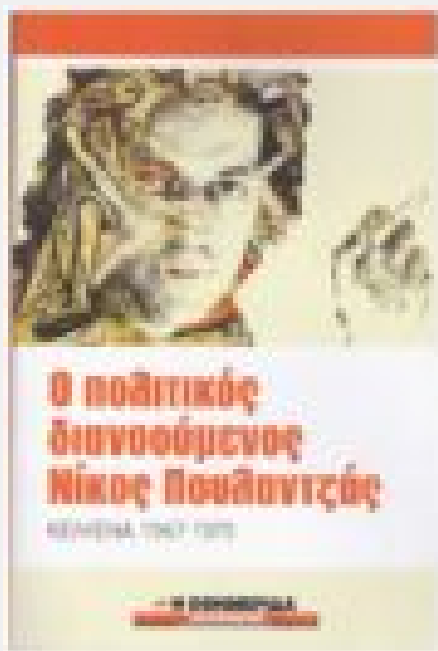

Άρθρο που έγραψε ο **Νίκος Πουλαντζάς** ένα μήνα μετά την κήρυξη του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967

Το κείμενο του Νίκου Πουλαντζά που ακολουθεί, καθώς και η κατατοπιστική εισαγωγή που το συνοδεύει, περιέχονται στην πρόσφατη έκδοση της Εφημερίδας των Συντακτών **“Ο πολιτικός διανοούμενος Νίκος Πουλαντζάς -Κείμενα 1967 - 1979”** (σελ. 28 - 34).

Η έκδοση αυτή συγκεντρώνει τα άρθρα που ο Νίκος Πουλαντζάς έγραψε και δημοσίευσε στα ελληνικά, καθώς και αποσπάσματα από τις σημαντικότερες συνεντεύξεις του σε ελληνικά έντυπα από το 1967 μέχρι το 1978.

Τα κείμενα αυτά, εκτός των άλλων, συμβάλλουν στην κατανόηση της δικτατορίας και της Μεταπολίτευσης.

Η **Παντιέρα** αναδημοσιεύει το συγκεκριμένο κείμενο αυτές τις μέρες, που συμπληρώνονται **45 χρόνια** από την κατάρρευση της δικτατορίας. Μια κατάρρευση που, ας σημειωθεί, έγινε στις **23 Ιούλη** και **όχι στις 24**, όπως επιδιώκουν να μας πείσουν.

Καθώς ο Καραμανλής ήρθε στις **24 του Ιούλη του 1974**, όλα τα αστικά μέσα ενημέρωσης κανοναρχούν ότι **τότε** έπεσε η χούντα. Η **“συνέχεια του κράτους”** δεν πρέπει να αφήνει κενά στον λαϊκό παράγοντα, που είχε βγει στους δρόμους.

Από αυτή την άποψη, δεν είναι τυχαίο ότι η επέτειος της πτώσης της δικτατορίας εορτάζεται με επισημότητα στο προεδρικό μέγαρο κάθε χρόνο, **στις 24 του μηνός**. Λιγότερο τυχαίο φυσικά, είναι το γεγονός ότι μαζί με την πολιτική και πολιτειακή ηγεσία, συνεορτάζουν και χουντικοί με πατέντα, **τσεκουράτα** παραπαίδια του Παπαδόπουλου, σαν τον Βορίδη, αρνητές της Ιστορίας του Πολυτεχνείου σαν τον Γεωργιάδη, επίδοξες “ψυχίατροι” σαν τη Δόμνα Μιχαηλίδου, ο Βελόπουλος κλπ.

Σημειώνουμε ότι το κείμενο *Οι πολιτικές μορφές του στρατιωτικού πραξικοπήματος*, έχει επίσης περιληφθεί στο εξαντλημένο βιβλίο *“Νίκος Πουλαντζάς, ΚΕΙΜΕΝΑ -Μαρξισμός - Δίκαιο - Κράτος”* σε επιμέλεια Τζέιμς Μάρτιν και μετάφραση Τάσου Μπέτζελου, εκδόσεις Νήσος και Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.

Η εικονογράφηση του εξωφύλλου που παρουσιάζουμε, οφείλεται στην **Νατάσσα Πουλαντζά**.

[Εισαγωγή στο κείμενο από την έκδοση της ΕφΣυν]

Ένα μόλις μήνα από την κήρυξη του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ελλάδα, ο Πουλαντζάς θα επιχειρήσει την πρώτη ανάλυση της φύσης της δικτατορίας.

Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό του Συλλόγου Φοιτητών Παρισιού **Πορεία** (τχ. 2, Ιούνιος 1967) και αναδημοσιεύτηκε από τον **Πολίτη** (τχ. 29, Οκτώβριος 1979).

Σ' αυτό το κείμενο ο Πουλαντζάς αρνείται την ανάλυση που είχε κυριαρχήσει στους χώρους της Αριστεράς, ότι δηλαδή επρόκειτο περί «**νεοφασισμού**». Από την ανάλυσή του αυτή έβγαζε και ένα **σαφές πολιτικό συμπέρασμα**:

«Αν -όπως νομίζω- δεν πρόκειται για φασιστικό πραξικόπημα, και μάλιστα σταθεροποιημένο, η γραμμή πρέπει να είναι το απόλυτο μποϊκοτάρισμα των οργανώσεων που θα δημιουργήσει ίσως για να τραβήξει τις μάζες, ώστε η απομόνωσή του να διατηρηθεί.»

Στο ίδιο άρθρο ο Πουλαντζάς διατύπωνε και την αντίρρησή του στην κυρίαρχη μέχρι τότε αντίληψη ότι η Ελλάδα ανήκει στην **περιφέρεια του καπιταλισμού**: «Η Ελλάδα δεν είναι μ' αυτή την έννοια υπανάπτυκτη χώρα».

N. Πουλαντζάς: Οι πολιτικές μορφές του στρατιωτικού πραξικοπήματος

Τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές αυτές, το πρόβλημα των πολιτικών μορφών που παίρνει και που θα πάρει, αν τελικά σταθεί, το στρατιωτικό πραξικόπημα στην Ελλάδα, δεν έχει ακόμα ξεκαθαρίσει. Οι πολιτικές μεταβολές που παρατηρούμε μπορούν να δεχθούν πολλές ερμηνείες και πολλές προβλέψεις ανάλογα με την εκτίμησή μας για το χαρακτήρα τού πραξικοπήματος αυτού.

Τα μέτρα αυτά είναι ακόμα στο στάδιο των γενικοτήτων που χαρακτηρίζουν ένα καθεστώς, το οποίο αντιπροσωπεύει τις ξένες και εγχώριες αντιδραστικές δυνάμεις: κατάλυση τού κοινοβουλευτισμού και των θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος, απροκάλυπτη βία, κατάργηση των ατομικών και των συνδικαλιστικών ελευθεριών, «αντικομμουνισμός», απαγόρευση των κομμάτων και των πολιτικών οργανώσεων της Αριστεράς κ.λπ., κ.λπ. Τα μέτρα αυτά όμως θα εξειδικευτούν, αργά ή γρήγορα, σε ορισμένες πολιτικές μορφές. Όσον αφορά τις μορφές αυτές, πρέπει να δούμε ότι μπορούν να κινηθούν με τρόπο σχετικά ευρύ μέσα σε ορισμένα από τον συσχετισμό των δυνάμεων όρια- πρέπει να δούμε επίσης ότι η μαρξιστική ανάλυση, εκτός από μερικά κείμενα του Γκράμσι και του Δημητρόφ, δεν έχει αρκετά επιμείνει στο πρόβλημα των διαφοροποιήσεων των μορφών αυτών. Για παράδειγμα, οι έννοιες δικτατορία της αστικής τάξης, φασιστικό κράτος, αστυνομικό κράτος, στρατιωτικό κράτος κ.λπ. έχουν συχνά χρησιμοποιηθεί με τρόπο ταυτόσημο.

Τελικά, λέγοντας ότι στην Ελλάδα υπάρχει δικτατορία, απλώς περιγράφουμε και δεν εξηγούμε. Πρόκειται για «**φασιστική δικτατορία**», για «**βοναπαρτιστική δικτατορία**», για «**πατερναλιστική δικτατορία**» ή τι άλλο;

Μια παρατήρηση πριν μπούμε στην ουσία: η σχέση του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ελλάδα με την τωρινή επιθετική φάση του αμερικανικού ιμπεριαλισμού, όπως εξάλλου και η σχέση της Ελλάδας με την Ευρώπη, δεν δίνουν αυτόματη απάντηση στο πρόβλημα των πολιτικών μορφών που θα πάρει το πραξικόπημα. Είναι προφανές ότι οι δύο αυτοί παράγοντες επιτρέπουν μια ολόκληρη σειρά από διαφοροποιήσεις. Η εσωτερική κατάσταση και ο συσχετισμός των δυνάμεων στην Ελλάδα έχουν εδώ αποφασιστική σημασία. Και όχι μόνο σ' αυτό το θέμα, αλλά και στο θέμα της επιβίωσης ή της ανατροπής του πραξικοπήματος. Μόνη η διεθνής κατάσταση δεν μπορεί ούτε να επιβάλει οριστικά το πραξικόπημα ούτε εξάλλου και να το ανατρέψει.

Από αυτή την παρατήρηση, η οποία είναι απόλυτα ουσιαστική, μπορούμε να περάσουμε στην ανάλυση με ένα πρώτο ερώτημα, που αναφέρεται σε ορισμένες πολιτικές μορφές αστικής δικτατορίας που έχει αντιμετωπίσει ήδη το εργατικό κίνημα στην Ευρώπη. Το πραξικόπημα στην Ελλάδα είναι όντως φασιστικό πραξικόπημα; Από την απάντηση σ' αυτό το ερώτημα εξαρτάται κι η απάντηση αν το πραξικόπημα θα πάρει μορφές φασιστικού κράτους.

Η απάντηση που νομίζω ότι επιβάλλεται είναι ότι δεν πρόκειται για φασιστικό πραξικόπημα. Τώρα, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η έννοια φασισμός έχει πάρει ευρύτατη σημασία για τη σοσιαλιστική και κομμουνιστική ιδεολογία. Επιστημονικά, όμως, με τη λέξη «φασισμός» εννοούμε ορισμένα χαρακτηριστικά πολιτικών μορφών που επιβλήθηκαν στην Ευρώπη, κυρίως στη Γερμανία και την Ιταλία, και σ' ένα διαφορετικό βαθμό στην Ισπανία. Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά τού φασισμού;

Πρώτα, βέβαια, ότι αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα τού μονοπωλιακού κεφαλαίου, πράγμα όμως που τελικά είναι το χαρακτηριστικό όλων των δεξιών κυβερνήσεων στο στάδιο τού ιμπεριαλισμού.

Δεύτερον, ότι πρόκειται για μορφή δικτατορίας. Και εδώ όμως δεν προχωρούμε αρκετά. Στην πραγματικότητα τα ιδιοφυή χαρακτηριστικά του φασισμού είναι ότι παρουσιάζει μια αναμφισβήτητη λαϊκή βάση στηριγμένη πάνω στον ρόλο της άρχουσας ιδεολογίας μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Η λαϊκή βάση του είναι: τμήματα της αγροτιάς, ένα μέρος της μικροαστικής τάξης και ακόμα, όπως το τόνισαν ο Δημητρόφ, στο ραπόρτο του στο 7ο συνέδριο της 3ης Διεθνούς, και ο Γκράμσι, τμήματα της ίδιας της εργατικής τάξης. Αυτό αποδεικνύεται από το ότι οι φασισμοί επικράτησαν στην Ευρώπη μέσα από ιδιότυπα φασιστικά κόμματα.

Δεν μπαίνω ακόμα στο θέμα: ποιος ήταν ο συσχετισμός των δυνάμεων στην πάλη των τάξεων που είχε οδηγήσει σ' αυτή την κατάσταση. Απ' ό,τι φαίνεται αυτή τη στιγμή, **τέτοια λαϊκή βάση δεν υπάρχει στην Ελλάδα**. Λέω απ' ό,τι φαίνεται, με επίγνωση της λέξης, έστω κι αν αυτό ενοχλήσει ορισμένους αναγνώστες. Και ερωτάται: είναι σίγουρο ότι το ελληνικό πραξικόπημα δεν διαθέτει μορφές υποστήριξης - που είναι δυνατόν να φτάσουν ως τη χαρακτηρισμένη απάθεια - τμημάτων λαϊκών τάξεων;

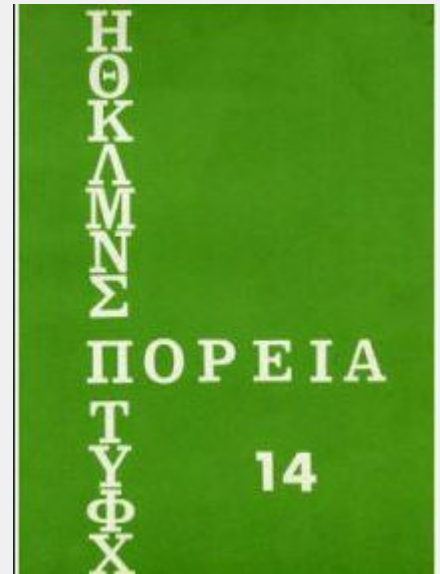
Όσους νομίζουν ότι μπορούν να βγουν απ' αυτή τη δυσκολία με απλές διακηρύξεις των επιθυμιών μας περί «παλλαϊκής κατακραυγής» κατά του πραξικοπήματος, παραπέμπω στο εν λόγω συνέδριο της 3ης Διεθνούς. Ιδιαίτερα π.χ. προβλήματα: ποια είναι ακριβώς η στάση της αγροτιάς, η οποία αποτελείται κυρίως από μικροϊδιοκτήτες χωρικούς, που υπήρξαν το στήριγμα π.χ. στη Γαλλία των βοναπαρτισμών, και που ψήφιζε κατά πλειοψηφία μέχρι προ τετραετίας - όχι μόνο λόγω βίας και νοθείας - Καραμανλή;

Προσωπικά, δεν νομίζω ότι ακόμα το πραξικόπημα έχει λαϊκό στήριγμα, αν και το πρόβλημα πρέπει να μελετηθεί σοβαρά. Μ' αυτή την έννοια δεν μπορούμε να λέμε αυτή τη στιγμή ότι πρόκειται ακόμα για φασιστικό πραξικόπημα. Αυτό έχει σημασία για τις πολιτικές μορφές που θα πάρει. Κυρίως φαίνεται αρκετά δύσκολο να καταφέρει να δημιουργήσει ευρείες κομματικές οργανώσεις, που να του επιτρέψουν να διαρκέσει χωρίς άλλες μορφές πολιτικού «ανοίγματος».

Δεύτερο πρόβλημα. Έχουμε να κάνουμε στην Ελλάδα με μια μορφή «βοναπαρτιστικής

δικτατορίας»;

Μια διευκρίνιση θα κάνουμε εδώ, που ισχύει εξάλλου και για τη φασιστική δικτατορία. Με βοναπαρτιστική μορφή εννοούμε πολιτικές μορφές που αντιστοιχούν σε μια κατάσταση «ισορροπίας», στο επίπεδο του συσχετισμού δυνάμεων, μεταξύ πολιτικών δυνάμεων, από τις οποίες περνάει η βασική ταξική αντίθεση.

Σε μια τέτοια κατάσταση απαντά η άρχουσα τάξη με μια δικτατορία και μια μορφή κράτους, που εμποδίζει μια μεταβολή της εξουσίας που θα ωφελούσε τις αρχόμενες τάξεις: Εδώ, το κράτος διαθέτει ένα σχετικό πλαίσιο αυτονομίας, εμφανιζόμενο ως φορέας τού «γενικού συμφέροντος», χρησιμοποιεί εναλλάξ τη μια παράταξη εναντίον της άλλης, τελικά βέβαια εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, αν και εμφανίζεται σαν «διαιτητής» τού ταξικού αγώνα. Υπάρχουν εδώ ορισμένες διαφορές σε σχέση με τη φασιστική δικτατορία.

Αυτή η τελευταία, όπως έδειξε ο Γκράμσι στα κείμενά του για τον φασισμό, φαίνεται να αντιστοιχεί όχι σε μια απλή ισορροπία δυνάμεων αλλά σε μια «καταστροφική» ισορροπία δυνάμεων. Δηλαδή σε μια ισορροπία δυνάμεων όπου: είτε η μία παράταξη έχει ήδη χάσει και η άλλη δεν έχει ακόμα κερδίσει την ικανότητα να κυβερνήσει, είτε η συνέχιση του αγώνα με τις δεδομένες μορφές φαίνεται να οδηγεί στην αλληλοεξόντωση και των δύο παρατάξεων χωρίς άμεση δυνατότητα οριστικής επιβολής της μιας πάνω στην άλλη.

Στην περίπτωση **βοναπαρτιστικής δικτατορίας** το κράτος δεν έχει τόση ανάγκη σοβαρού λαϊκού στηρίγματος, γιατί ο ρόλος του είναι να υποστηρίζει τελικά τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, παίζοντας πάνω στην ίδια τη δυναμική της βασικής της αντίθεσης. Έτσι επιτρέπει μορφές νόμιμης πολιτικής πάλης την οποία ευνοεί και διευθύνει σχετικά. Πρόκειται δηλαδή, όπως έλεγε ο Ένγκελς, για «ημιδικτατορία». Η φασιστική όμως δικτατορία είναι διαφορετική.

Τώρα, στην ελληνική εσωτερική κατάσταση, δεν νομίζω πως μπορούμε να μιλάμε για ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων – απλή ή καταστροφική – απ' όπου πέραγε η βασική ταξική αντίθεση, δηλαδή, η αγροτιά στο μεγάλο μέρος της, η εργατιά, η μικροαστική τάξη και η μεσαία αστική τάξη από τη μια πλευρά, το μονοπωλιακό κεφάλαιο από την άλλη. Η υπεροχή του δεύτερου ήταν προφανής μέσα και από τις διακλαδώσεις του στο εσωτερικό της ίδιας της Ένωσης Κέντρου. Αφήνω ανοιχτό το πρόβλημα της «εθνικής αστικής τάξης», της οποίας η ένταξη στο σχήμα του συσχετισμού δυνάμεων δεν αλλάζει βασικά τον συσχετισμό αυτό στην Ελλάδα. Συμπέρασμα: δεν πρόκειται για μορφή βοναπαρτισμού, από την οποία μπορεί να αναμένεται, χωρίς αντίσταση βασική και με εξωτερικές μόνο πιέσεις, ότι θα παραχωρήσει μορφές νόμιμης και κάπως ουσιαστικής ταξικής πάλης σε κοινοβουλευτικά πλαίσια – και αντίθετα με την κάπως διαδεδομένη άποψη ότι παραχώρηση Συντάγματος εκ μέρους της χούντας «δεν μπορεί, ένα κάποιο άνοιγμα θα είναι και βλέπουμε...».

Τέλος, οι πολιτικές μορφές τού πραξικοπήματος δεν μπορούν να μπουκνουν στην κατεύθυνση ορισμένων μορφών δικτατορίας που εμφανίζονται στις έτσι αποκαλούμενες «υπανάπτυκτες χώρες», πιο

συγκεκριμένα, σε χώρες όπου η φεουδαρχική τάξη ή η καπιταλιστική μεγάλη έγγειος ιδιοκτησία έχουν ένα ρόλο αποφασιστικό με όλα τα συνακόλουθά της, π.χ. ρόλος σημαντικός της θρησκευτικής ιδεολογίας κ.λπ., δικτατορίες που εΐθισται να αποκαλούνται «πατερναλιστικές δικτατορίες». Η Ελλάδα δεν είναι μ' αυτή την έννοια «υπανάπτυκτη» χώρα.

Ας πάρουμε τώρα την πραγματική κατάσταση στην Ελλάδα: το πραξικόπημα, σε μια οικονομία εν αναπτύξει εξαρτημένη από το ξένο ιμπεριαλιστικό μονοπωλιακό κεφάλαιο, αντιστοιχεί σε μια διεθνή στρατηγική του αμερικανικού ιμπεριαλισμού, σε μια δεδομένη ζώνη και σε μια εσωτερική κατάσταση σοβαρής έντασης των αγώνων των λαϊκών τάξεων, χωρίς όμως να έχουν φτάσει σε σημείο ισορροπίας δυνάμεων με τη μερίδα της άρχουσας τάξης, καθώς και σε εσωτερικές αντιθέσεις (ξένο ιμπεριαλιστικό κεφάλαιο – εσωτερικό μονοπωλιακό κεφάλαιο).

Μέσα στην κατάσταση αυτή, αν πάρουμε ως δεδομένο ότι το πραξικόπημα δεν διαθέτει λαϊκή βάση, σημασία για τις συγκεκριμένες πολιτικές μορφές του θα έχουν και ορισμένοι παράγοντες, που, μέσα σ' αυτή τη συγκυρία ακριβώς, παίρνουν μια σχετική αυτονομία.

α) Ο στρατός: Λέγεται π.χ. ότι το πραξικόπημα αυτό δεν είναι ακριβώς εκείνο που προετοιμαζόταν από τον επίσημο ΙΔΕΑ. Πρέπει να μελετήσουμε περισσότερο την κοινωνική προέλευση και τον γενικό πολιτικό ρόλο των μέσων και ανώτερων στρατιωτικών ως «κοινωνική κατηγορία». Πρέπει να δούμε κατά πόσον σήμερα στην Ελλάδα μπορεί ενδεχόμενα να στηριχτεί μία καθαρά στρατιωτική δικτατορία υποστηριγμένη από μέσα και ανώτερα στρατιωτικά στρώματα και που να εξυπηρετεί τα ξένα μονοπώλια και τα δικά της κορπορατιστικά συμφέροντα. Ιδιαίτερο πρόβλημα εδώ: ο ρόλος των σωμάτων ασφαλείας και η σχέση τους με το στράτευμα (μια κάστα «αποκλείει» την άλλη, κ.λπ.).

β) Ο γενικός κρατικός μηχανισμός: Ξέρουμε ήδη ότι στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έναν τεράστιο παρασιτισμό, φαινόμενο κλασικό σ' ένα τόπο με εξασθλιωμένη αγροτιά μικροϊδιοκτητών χωρικών, με εξογκωμένη και ιδιαίτερα παρασιτική μικροαστική τάξη, και με πολλά υπολείμματα *déclassés* π.χ. υποπρολεταριάτο, προερχόμενα από την ιδιαίτερη συνύπαρξη στην Ελλάδα πολλών τρόπων παραγωγής της οποίας ένα μεγάλο μέρος καλύπτεται από τη μικρή παραγωγή. Πρέπει να αντιμετωπίσουμε το ενδεχόμενο ο τεράστιος αυτός κρατικός παρασιτισμός να αποτελέσει για το πραξικόπημα, μαζί με το στράτευμα, ένα υποκατάστατο της λαϊκής βάσης που του λείπει.

γ) Το πολιτικό προσωπικό: με αυτό εννοούμε τα πρόσωπα, που είχαν βασική πολιτική λειτουργία μέσα στα πλαίσια τού κοινοβουλευτισμού, π.χ. βουλευτές, ανώτερα κομματικά στελέχη, «πολιτικοί άντρες» κ.λπ.

Όσον αφορά το ελληνικό πολιτικό προσωπικό, εκτός από το κόμμα της ΕΔΑ, ο χαρακτήρας του εξαρτάται από την εσωτερική δομή των κομμάτων: επρόκειτο κυρίως όχι για κόμματα προγράμματος – χρησιμοποιώ εδώ όρους της πολιτικής κοινωνιολογίας – αλλά για κόμματα εκλογικής πελατείας, πράγμα που είχε τις ρίζες του στην πολιτική υπανάπτυξη των αρχουσών τάξεων και άλλων κοινωνικών στρωμάτων στον τόπο μας. Ξέρουμε, ως συνεπακόλουθο, τη χαμηλή ποιότητα μεγάλης μερίδας τού πολιτικού προσωπικού, π.χ. τον χρηματισμό, τη θεώρηση της πολιτικής λειτουργίας σαν «επάγγελμα», το παιδαριώδες επίπεδο της ιδεολογίας τους κ.λπ. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, είναι πολύ πιθανή η προσχώρηση πολιτικών προσώπων, ως ατόμων πλέον, στο καθεστώς, και η δημιουργία ψευτοπολιτικού «ανοίγματος» ως υποκατάστατου τού λαϊκού στηρίγματος, με όλες τις παρεξηγήσεις που θα δημιουργήσει κάτι τέτοιο λόγω τού πολιτικού παρελθόντος των προσώπων αυτών.

Μετά απ' αυτές τις πολύ σχηματικές γραμμές, μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής: το πραξικόπημα είναι δυνατόν να σταθεί χωρίς να αποκτήσει αναγκαστικά «λαϊκή βάση», αντίθετα με την άποψη κατά την οποία θα ήταν αδύνατον να σταθεί πολύ χωρίς αυτή τη λαϊκή βάση και ότι μόνο «παθητική αντίσταση», δηλαδή μη χορήγηση λαϊκής βάσης, θα αρκούσε για να πέσει. Από την άλλη άποψη, εσφαλμένη είναι ακόμα

η αντίληψη περί «συγχρόνων» τεχνικο-στρατιωτικών πραξικοπημάτων χωρίς κοινωνική βάση: άποψη που ήδη δηλαδή είχε υποστηρίξει ο Μαλαπάρτε στην «Τεχνική του πραξικοπήματος».

Ξέρουμε όμως ότι ο «τεχνικός» παράγοντας είναι πάντοτε υπερ-προσδιορισμένος από πολιτικοκοινωνικά δεδομένα. Το «στήριγμα» μπορεί ίσως να βρεθεί στις κάστες τις στρατιωτικές και τις κάστες του κρατικού μηχανισμού, όπως και στο πολιτικό προσωπικό, που, όπως έλεγε ο Λένιν, μπορούν, μέσα σε δεδομένες ιστορικές συνθήκες, να αναχθούν σε σχετικά αυτόνομες «κοινωνικές δυνάμεις».

Από όλα αυτά τα δεδομένα θα εξαρτηθούν και οι πολιτικές μορφές που θα πάρει η δικτατορία στην Ελλάδα, και, εξάλλου, και οι μορφές αντίστασης. Φέρνω ένα απλό παράδειγμα ιδιαίτερα «εύφλεκτο»: Αν πρόκειται για φασιστικό πραξικόπημα με λαϊκή βάση κι αν δημιουργήσει μαζικές οργανώσεις, το πρόβλημα που τίθεται είναι αν πρέπει οι οργανώσεις αυτές να «μποϊκοταριστούν» ή να χρησιμοποιηθούν ως όργανα με τη συμμετοχή αντιστασιακών σ' αυτές τις φασιστικές οργανώσεις. Σύμφωνα με το ραπόρτο του Δημητρώφ, π.χ., οι οργανώσεις αυτές πρέπει να χρησιμοποιηθούν - όπως συνέβαινε στη Γερμανία και Ιταλία - γιατί ένας επαναστάτης βρίσκεται παντού όπου βρίσκονται οι μάζες και κάνει τη δουλειά του εκεί. Και κοροϊδεύει ο Δημητρώφ ατέλειωτα τους «επαναστάτες» που θέτουν το πρόβλημα σε ατομικό επίπεδο αξιοπρεπούς «εντιμότητας».

Από το άλλο μέρος, αν - όπως νομίζω - δεν πρόκειται για φασιστικό πραξικόπημα, και μάλιστα σταθεροποιημένο, η γραμμή πρέπει να είναι το απόλυτο «μποϊκοτάρισμα» των οργανώσεων που θα δημιουργήσει ίσως για να τραβήξει τις μάζες, ώστε η απομόνωσή του να διατηρηθεί. Πιο συγκεκριμένα: Η γραμμή της ΕΔΑ, όσον αφορά το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα, ήταν πριν η ισότητα και η μη δημιουργία αυτόνομου εργατικού κέντρου έξω από τη ΓΣΕΕ, αν και ήταν στα χέρια των Μακρη-Θεοδωρικών, διότι μέσα στη ΓΣΕΕ υπήρχαν πολλές εργατικές μαζικές οργανώσεις. Τώρα τι γίνεται; «Μποϊκοτάρεται» η ΓΣΕΕ, της οποίας η διοίκηση έσπευσε να χαιρετήσει το πραξικόπημα, ή όχι;

Τελικά, βέβαια, οι πολιτικές μορφές τού πραξικοπήματος θα εξαρτηθούν από τη **λαϊκή αντίσταση**. Μια ελπίδα: ότι η αντίσταση δε θα επηρεάσει μόνο τις μορφές του, αλλά και θα το ανατρέψει. Δεν μπορώ να μπω περισσότερο στο θέμα αυτό, που θα απαιτούσε σοβαρή και εμπειριστατωμένη μελέτη όλων των δεδομένων, και όχι μια απλή έκθεση «πρόχειρων εντυπώσεων».